

Identitate și postmodernism în poezia lui Ioan Flora¹

Virginia Popović
Universitatea din Novi Sad

Abstract:

Ioan Flora, with his memory of the Serbian Banat, the native place he left behind, focuses on this space he regards as full of magic and confers upon it a multicultural and postmodern identity, these being specific connotations which turn the poet into a unique voice in the context of contemporary Romanian literature. Ioan Flora is Romanian poet from Serbia, who is placed by literary criticism and history among the writers of the 1980s generation. Flora's poetry uses space as a central point of view in many of his poems, a space where the poet located himself. In the same time, in parallel with the theories of postmodernism, Flora uses memory irony to describe the true landmarks in Romanian literature from the Serbian Banat. This paper presents the most significant poetic motifs of Ioan Flora's poetry.

Keywords: poetry; postmodernism; identity; memory; Serbian Banat.

Ioan Flora (1950-2005) este un poet român din Serbia, un poet pe care critica și istoria literară îl așează printre scriitorii generației optzeciste. Este recunoscut ca un membru al acestei generații și datorită lui Mircea Cărtărescu, care explică în studiul *Postmodernismul românesc* faptul că în lista acestor scriitori nu este inclus de la început². În ciuda numeroaselor voci ridicate împotriva unei discuții generale asupra operei scriitorilor din jurul anilor 1980 – și anume ca fiind una de circulație unitară, unele puncte, cum ar fi dezvoltarea acestei generații a postmodernismului, sunt folositoare. Datorită originii sale, Flora generează teme și tehnici pro și contra literaturii române din acea perioadă. Astfel, spre deosebire de activitatea altor scriitori ai anilor '80, poezia lui Flora folosește spațiul ca un punct central al multor

¹ Lucrarea de față este realizată în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru/ (Limbi și culturi în timp și spațiu)*, nr. proiect 178002, finanțat de Ministerul de Învățământ și Știință din Serbia.

² Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*. București, Humanitas, 1999, 145.

poezii ale sale și în acest loc de multe ori s-a situat însuși poetul. În același timp, paralel cu teoriile postmodernismului, Flora apelează la memorie și folosește ironia pentru a descrie adevărate repere în literatura română, asemeni lui Bolintineanu sau Cantemir.

Banatul sârbesc, regiune multiculturală, în care s-a născut și a crescut Ioan Flora, devine materia poetică de bază în poezia sa de mai târziu, care este invadată de denumiri geografice din această zonă. Acest spațiu reprezintă o preocupare constantă pentru criticii lui Ioan Flora. De exemplu Gheorghe Grigurcu, încă din 1983 afirmă că cititorii, datorită poetului Ioan Flora, au cunoscut acest spațiu geografic al Banatului sârbesc, prin teme abordate în textele sale³. Mulți ani mai târziu, Traian T. Coșovei, în 1997, afirmă că I. Flora descrie Banatul ca pe un spațiu mitic, iar toate caracteristicile regiunii Banatului se bazează pe un nucleu de realitate palpabilă. Harta este întotdeauna acolo pentru a confirma faptul că punctul de plecare al mitificării Banatului este realul și aceasta se poate observa mai atent în volumul *Medeea și mașinile ei de război*.

„[...] Flora aparține de fapt literaturii noastre, și nu doar prin criteriul lingvistic, decisiv de altminteri, ci printr-o sensibilitate specifică, prin integrarea conștientă în spațiul interior al liricii autohtone”, scria criticul literar Petru Poantă, care a mai spus că poetul devansează astfel poetica Generației '80, „îndeosebi prin atitudinea ironică ori de-a dreptul cinică față de spectacolul terifiant al banalului, precum și printr-o anume practică a biografismului”. Marin Mincu scria în prezentarea făcută poetului în antologia sa: „Trebuie să recunosc că Ioan Flora a contribuit prin demersul său la manifestarea și impunerea celei mai interesante „direcții” poetice din ultimul timp, anume direcția textualistă”. În poemul *Spre casă reînscează o întoarcere spre Vârșeț*, un loc care poate fi ușor de identificat pe hartă, dar și în memoria sa: „Luminile Vârșețului/ urcând, clipocind, urcând/ din deal înspre dealul negru de deasupra/ și spuzit de stele”⁴ (Flora, 2002: 98-99).

În planul semnificațiilor, poezia lui Ioan Flora este un sistem de relații cu o structură deschisă. Unghiul de deschidere este determinat de contextele unor asociații și orientat spre descoperirea unei certitudini în cunoaștere. Dacă în volumele de debut natura îl ajută pe poet să se afirme, ultimele plachete de versuri confirm vigoarea talentului lui Ioan Flora și formația sa de largă aspirație umanistă.

Volumul *Tălpile violete* atestă că poezia lui Ioan Flora are un statut literar paradoxal, și aceasta nu numai din cauza culturii sale poetice vădit

³ Gheorghe Grigurcu, „Un poet al vitalului”, *România literară*, 36 (1983): 11.

⁴ Ioan Flora, *Dejun sub iarbă*, București, Ed. Paralela 45, 2004, 98-99.

moderne, cât, mai ales, din cauza impresiei pe care o lasă, a unei aglutinări de influențe, Dacă în ceea ce privește cultura poetică el este, după părerea noastră, unul dintre cei mai informați poeți din Voivodin (să nu uităm că formația lui artistică s-a săvârșit într-o epocă în care precumpănitoare a fost ambiția de a fi modern: „Îmi amintesc,/ luptam din răputeri pentru instituirea versului liber/ la mai toate ceremoniile de iarnă.” (*Îmi amintesc perfect*), impresia unor influențe străine poate convinge doar pe cei neavizați sau pe cititorii ce nu-i cunosc în profunzime poezia cu care ne încântă în ultimele decenii ale vieții sale.

Punctul culminant al discursului lui este totodată și punctul crucial al problemelor din acest spațiu: sentimentul de pierdere, de dezertare, de gol, inutilitate și înstrăinare, trăiri care pot fi, deci, întâlnite și în aceste meleaguri. Scriind despre pierderea legăturii sale cu locul său natal, pare a fi un avertisment pentru lumea contemporană, precum și o ilustrație a constanței sale concentrări asupra unui singur loc, cel de unde provine, de unde este originea sa. Volumul *Tălpile violete* este, ca entitate poetică izolată, eterogen, unitatea realizându-se prin specificitatea și maturitatea tehnicii lui Ioan Flora. Violetul este liantul care sudează poemele plachetei. Diversitatea lor pare firească: nu este obligatoriu ca *tălpile* să lase urme egale și unitare, semnificațiile formând o structură deschisă. Este, de altfel, ceea ce voia să demonstreze însuși poetul care, conștient de plurivalența poeziei sale în perspective unor lecturi multiple, recurge la un exemplu elocvent, cules din opera marelui poet, Vasko Popa.

La rândul său, Balcanii sunt un topos recurent al universului poetic lui Flora. Poetul nu idealizează regiunea Banatului sârbesc, ci el reflectă asupra poetului cele mai tulburătoare sentimente. Într-un poem, poetul amintește despre condiția istorică a acestui spațiu. „[...] eu îmi băteam capul/ cu vagi, dar mari nimicuri:/ scufundarea butoiului cu pulbere al Balcanilor / într-o mare moartă”⁵.

Soluția prin care s-ar spulbera toate aspectele problematice, pare a fi dusă la extreme: marea, care ar fi o salvare a sa, o mântuire, ar putea antrena, de asemenea, distrugerea. Totuși, acest spațiu a fost întotdeauna în realitate distrus în loc să fie o mântuire a sa. Acest potențial este tragic confirmat, la sfârșitul secolului XX, când războiul erupe în fosta Iugoslavie. Chiar dacă este dislocat din țara sa, vocea discursului din Aici discursul se întrerupe brusc creează un șoc al experienței tragice și empatie față de prietenii lui în momentul bombardamentelor din țara sa: „bombardiere B-52, Mirage și Jaguar,/ Harrier, F/A-18, F-117/ brăzdează cerul, însămânțând/ cu

⁵ Ibidem, 16-17.

cele trei rânduri de/ dinți ai șarpelui lui Marte/ pământul meu natal,/ cum ar întemeia Theba”⁶.

Nici tragedia antică nu oferă o imagine care poate descoperi dimensiunea completă a evenimentului de față. Pe de altă parte, în analogie cu Theba, versul său scapă de circumstanțe: momentul prezentat în poezie nu trebuie să fie limitat doar la bombardarea Serbiei, poate depăși spațiul și timpul, și să fie relevant pentru orice persoană a cărei țară natală este sub atac. Necesitatea unei memorii prompte pentru înregistrarea istoriei este un reflex tipic cronicilor, uneori adoptate de către eul poetic în volum. Unul dintre cele mai importante volume de poezii este *Medeea și mașinile ei de război*. În postfața acestui volum, Ioan Buduca scria că: „este, fără îndoială, cel mai bun volum scris de Ioan Flora. Și una din cele mai bune cărți de poezie românească. Este, dincolo de aceste superlative, un eveniment columbian: Ioan Flora scrie poezie cu materia primă a istoriei și a cărților de istorie. Ceea ce nu s-a mai întâmplat, dar, iată, trebuia să se întâmple”⁷.

Flora, pentru a scrie poezie, se inspira din istorie, iar „filonul esențial” în *Medeea și mașinile ei de război* este „istoria” sau mai bine-zis povestea care stă la temelia construirii acestui volum care, amalgamează cu știință timpul și spațiul”⁸. Fascinația istoriei nu-l plasează pe Flora într-un timp rezolut, ci îl determină să aducă istoria aproape, să o transforme în poveste. Timpul antic și timpul medieval sunt aduse de cele mai multe ori către „realitatea” subiectivă a eului. Așa se întâmplă în poemul care dă titlul volumului, unde imaginea războiului cu care debutează poemul e însoțită de răsrângerile asupra eului. Tensiunea esențială în *Medeea și mașinile ei de război* de aici se naște: din suprapunerea temporală a unei „istorii” trecute și prezentul subiectiv. „Tunete, eclipsa de soare, trunchiuri de fag, vase cu smoală/ și sulf, berbece cu vârful de fier, atârnat în turn,/ pentru spargerea zidurilor./ Testude./ Foc./ Foc.” și „Urc, urcam, picioarele plumbuite; m-opresc, m-aplec, îmi leg/ șireturile, aprind o țigară;/ panta ce trebuie urcată, bradul ce trebuie tăiat și apoi împodobit,/ încă vreo câteva sute de metri, șuvoiul de fum/ șerpuint pe deasupra capului”. Din pofta poetului pentru concret, pentru lucruri, se naște și procedeul care îl definește pe Flora în cartea *Medeea și mașinile ei de război* – enumerația. Evident, nu e enumerația proprie inventarului, ci aceea care creează atmosfera și poate defini o lume:

⁶ Ibidem, 108-109.

⁷ Ioan Flora, „Postfață”, în *Medeea și mașinile ei de război*. Ed. Ioan Buduca, Panciova: Editura Libertatea, 1999, 98.

⁸ Andrei Bodiș, *Istoria și „istoriile” lui Ioan Flora*. „Observator Cultural”, (nr. 35, luna octombrie, 2000), <https://www.observatorcultural.ro/articol/istoria-si-istoriile-lui-ioan-flora> (accesat 17.10.2017).

petrecerea, loc al culorilor tari, unde Flora sta la masă cu Petrović și Goran Bregović: „Nunta din vecini, harnașamentul, eșapamentul,/ glandele salivare, transpirația,/ tinerele femei alergând printre mesele kilometrice;/ clarinetul, țambalul, flautul piciorului fermecat,/ solista obeză, dar fov, fânul necosit, perele coapte,/ foșnetul, vuietul, degetele unse ale nuntașilor/ cosmici și, prin urmare, eterni,/ negrul de sub unghie,/ piftiile, sarmalele, rachiul întors, supa, friptura, vinul rubiniu”. Sunt, și numai în aceasta enumerație, elemente care îl definesc pe Flora ca pe un poet de excepție.

În revizuirea marilor lucrări din trecut, care au devenit cunoscute prin nuanțe de ironie, Ioan Flora se oprește în secolul al XIX-lea. Poemul celebru al lui Dimitrie Bolintineanu *O fata tânără pe patul morții* este transformat în *O bufniță tânără pe patul morții* (titlu-parodie a celebrei poezii). De aici se observă că moartea și victimele sunt temele mai de grabă folosite de poet preluate de la predecesorul său, în loc să recurgă la stereotipuri romantice. Flora introduce elemente neașteptate, accente suprarealiste, prin care surprinde cititorii. Fata tânără se plânge de „soarta sa amară” și de „crudă durere”⁹, starea jalnică dinainte de moarte este înlocuită cu o altă ființă, cu – o bufniță „se văzu răpusă într-un târziu de spațiu, / de liniște, / de propriu-i spirit însetat de noțiuni și imagini”¹⁰. Poezia lui Ioan Flora se oferă cititorului în cheie simbolică. Ceea ce îi structurează discursul, ceea ce se reține încă de la prima lectură este „figura” dominantă, metafora ludică și gravă, după caz: bufnița. Ea polarizează, de altfel, întreaga încărcătură afectivă a poeziei. Interesantă, în cazul acestui simbol, este construcția lui printr-un amestec de decupaje descriptive, adevărate planșe de morfologie a obiectului și a mediului său („Bufnița avea urechi ascuțite și ochi roșii și pleoape/și vise roșii./ Dacă stătea așa, împietrită, răspânda în jurul ei/ o noapte de aluat moale și lipicios/ și clăbuci de lumină./ Dacă zbură,/ nu atingea aerul și nu rumega razele roșii de lună” – *Colină mișcătoare*), de trimiteri mitologice și întâlniri intertextuale diseminate de-a lungul întregului text: „Nu-i decât bufnița cu câte-un ochi de zeu egiptean/ în vârful fiecărei gheare,/ cu inimă în loc de inimă,/ cu gura croită pe măsura hăulitului nupțial;/ bufnița/ crestată-n nisip în Elada și Byblos/ cioplită în lemn, în piatră și mai ales în neant” – Inimă în loc de inimă) și de abstractizări jucăușe ale simbolului: „De dormit, bufnița nu doarme niciodată./ E o aparență/ e un eres și somnul ei de peste zi, și starea ei pe loc,/ și înțelepciunea și, mai ales, viața ei fără de moarte” – *Din evocările ornitologului amator*. E de notat că „ceea ce unește cele

⁹ Dimitrie Bolintineanu, *Legende istorice*, București: Minerva, 1972, 195.

¹⁰ Flora, Ioan, *Cincizeci de romane si alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*. Traducere de Andrei Bantaș and Richard Collins. București: Editura Eminescu, 1996, 132-133.

două simboluri predilecte ale lui Ioan Flora este subtextuala și obsesiva imagine a morții – divulgată, nu întâmplător, abia în finalul volumului, în Sfârșitul morții. Din acest punct de vedere, titlul volumului e doar aparent modelat pe suportul intertextual al poeziei lui Bolintineanu¹¹.

Citirea simbolică a poeziei lui Flora descoperă în versurile sale procedeul său de a juxtapune natura și cultura, concretul și abstractul, previzibilul și imprevizibilul prin care cititorul consideră percepția sa subordonată postmodernismului. Poetul merge înapoi în timp și cercetează literatura; aici descoperă bogăția extraordinară a cărții lui D. Cantemir *Istoria Ieroglifică*. Poetul selectează unul dintre cele mai surprinzătoare personaje din lumea animalelor căreia îi dedică un întreg volum de poezii: *Discurs asupra Struțocămilei*. Struțocămila este un amestec a două specii de animale, prezentând astfel un element anormal în descrierea lui Cantemir, care încearcă prin acest nume să facă „o ierarhie a personajelor”¹². În *Discurs asupra Struțocămilei*, volum iscat de plăcerea jucăuș-parodică a poetului ce redescoperă, manierist, savoarea romanului lui Cantemir.

Lirica lui Ioan Flora este rodul unei lupte permanente între conștiința postmodernă a poetului și sentimentalismul dens cu o neobișnuit de solidă componentă existențială. Ea asimilează în chip personal experiența suprarealistă a lui Gellu Naum, barochismul de sorginte onirică al lui Leonid Dimov și parabolismul etic al lui Geo Dumitrescu. „Ca și optzeciștii, Ioan Flora este atras de tonurile minore ale istoriei, de cotidian și destinele banale, anonime, plate, ale unor oameni de care ne izbim zilnic, ca de niște obiecte, fără ca bucuriile și necazurile, împlinirile și decepțiile, micile momente de glorie sau eșecurile lor să preocupe pe cineva”¹³. Ioan Flora redesenează destine, descoperă cititorilor mici întâmplări lipsite de eroism, dar nu și de semnificație. Consemnarea sa este nudă, fără multe comentarii a comportamentului lor în anumite situații. Cu o economie de vorbe, Ioan Flora realizează o mica simfonie a satului bănațean, a spațiului bănațean. Întreaga dramă a lipsei de comunicare, a neputinței de a schimba cursul unei vieți în care fiecare zi este o copie la indigo a celei precedente și a celei ce va urma, a împăcării omului cu propria sa soartă din care a dispărut orice ideal¹⁴. Poemul următor este emblematic pentru arta lui Ioan Flora. „El

¹¹ Gabriela Țepeș, „Gâlceava bufniței cu lumea”. „România Literară” (Nr. 18, 1999)

¹² Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, 145.

¹³ Tudorel Urian, *Un postmodern sentimental*. „România Literară” (Nr. 12/30 martie, 2007), http://www.romlit.ro/un_postmodern_sentimental (accesat octombrie 17, 2017).

¹⁴ Ibidem.

stătea rezemat de spătarul unui scaun în curte/ și-și ascuțea cu migală, ca orice țaran,/ un vechi și ruginit ferăstrău./ Tăcea și ascuțea și era o dogorătoare zi de vară –/ aerul sticloș putea fi fărâmițat cu maiul.// Ea-și târșea prinprejurul mesei picioarele desculțe,/ atinse de reumatism și varice,/ și-l bombănea și-l dră- cuia și-l dăscălea/ cum că asta, că aia, că ailaltă,/ că așa și numai așa,/ că de ce, că până când, că de unde și până unde,/ că-i un bețiv și vai de capul lui/ că-i o putoare/ că, iarși, cum de-și permite, ticălosul,/ și melița si nu mai tăcea din gura.// Iar el stătea liniștit și-și ascuțea ferăstrăul/ și nu catadicsea sa scoată o vorbă./ Zâmbea din când în când, cum și râdea în hohote/ la răstimpuri,/ pentru ca înspre seară,/ când isprăvise ce-avea de isprăvit,/ să i-o trântescă, scârbit, de la obraz:/ „Tina, Tina/ puică bizantină!”/(*Tăcerea ca stare de fapt*)¹⁵. Zâmbetul țaranului din finalul acestui poem este un zâmbet de Mona Lisa. În spatele său se ascunde amintirea nostalgică a tinereții pierdute și nostalgia față de locul său natal, de spațiul fericit de altădată. Oameni din alte vremuri, unii trecuți demult în lumea de dincolo, îi zâmbesc în amintire, mirosuri, gusturi, obiecte dintr-o altă existență îi învâluie sufletul într-o caldă melancolie. Prin intermediul textului, autorul recade sau se reînaltă în lumea lui interioară, unde trecutul coexista în același plan cu prezentul, morții cu viii, copilul cu maturul, amintirile de demult, dealurile Vârșetului, iubirile adolescentine stau laolaltă cu articolele de ziar, prietenii din lumea literară, bombardarea Iugoslaviei de către aviația NATO și alte dileme mai mici sau mai mari ale timpului prezent.

Unul dintre poemele lui Ioan Flora cu rol de ars poetica: „Stau singur între patru ziduri albe, rememorând ce n-ar fi/ de rememorat: propria mea viață, înhămată la o calească/ veche de o jumătate de secol./ Îmi revin astfel în minte întâmplări irelevante, fade,/ nicidecum spectaculoase,/ situații plutind în ceață,/ oameni tineri care au făcut și care nu mai fac umbra/ pământului,/ mama plivind straturile de ceapă în grădină,/ treierișul la noi în ogradă, cu mașina aceea bizară cu coș/ (pe care ieșea nu fum, ci funingine), caii (unul murg, care acum/ nu mai are un nume, și iapa roșcată, Ema sau Vilma)/ înhămați de bunicul meu Sava la sanie, într-o iarnă/ când a fost adus și aparatul de radio în casă.//(...)// Stau singur și mă gândesc la viața-mi, vorba poetului, și nu pot trage/ nici o concluzie și-i limpede că nu/ această stare ar putea constitui carnea poemului pe care/ aș vrea sa îl scriu;/

¹⁵ Ioan Flora, *Poeme bănățene. Intrarea în casă*, Timișoara: Brumar, 2006, <http://www.cartedeschisa.ro/poezii/?p=347> (accesat octombrie 17, 2017).

și totuși, iată că-l declanșează ca o detunătură în câmp deschis,/ unde fânul n-a fost încă întâia oară cosit”¹⁶.

Poetul aplică în mod original în versurile sale principiul mimesis-ului, în sensul larg de inventariere impresionistă a lumii concrete printr-o percepție senzorială prioritar vizuală a celui care a participat, în timpul studenției, la experimentul textualist. El preconizează depășirea realității textuale și prelungirea abisală a acesteia în spiritul suprarealiștilor sau al oniricilor.

Prin amintirea sa despre Banatul sârbesc, locul său natal, lăsat în urmă, Ioan Flora se concentrează asupra acestui spațiu plin de magie și vis pentru a reda sentimentul unei identități multiculturale și postmoderniste, conotații specifice care îl transforma pe poet într-o voce unică în contextul literaturii române contemporane.

Bibliografie

- Agache, Catinca, *Literatura română în țările vecine. 1945-2000*. Iași: Princeps Edit, 2005.
- Bodiu, Andrei, *Istoria și „istoriile” lui Ioan Flora*, „Observator Cultural”, (nr. 35, luna octombrie, 2000); http://www.observatorcultural.ro/Istoria-si-istoriile-lui-Ioan-Flora*articleID_4626-articles_details.html 79
- Bolintineanu, Dimitrie, *Legende istorice*. București: Minerva, 1972, 195.
- Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*. București: Humanitas, 1999, 145.
- Coșovei, Traian, „Ioan Flora sau utopia ca stare de necesitate”, in *Vatra* 7, 19-21, 1997).
- Flora, Ioan, *Medeea și mașinile ei de război*. Postfață de Ioan Buduca, Panciova: Editura Libertatea, 1999, 98.
- Flora, Ioan, *Cincizeci de romane și alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*, Traducere de Andrei Bantaș and Richard Collins (Bucharest: Editura Eminescu, 1996), 132-133.
- Flora, Ioan, *Discurs asupra Struțocămilei*, București: Cartea Românească, 1995.
- Flora, Ioan, *Dejun sub iarbă*, București: Ed. Paralela 45, 2004, 98-99.
- Flora, Ioan, *Poeme bănașene. Intrarea în casă*, (Timișoara, Brumar, 2006), <http://www.carteadeschisa.ro/poezii/?p=347> (accesat octombrie 17, 2017)

¹⁶ Tudorel Urian, *Un postmodern sentimental*. „România Literară” (Nr. 12/30 martie, 2007), http://www.romlit.ro/un_postmodern_sentimental (accesat octombrie 17, 2017).

- Grigurcu, Gheorghe, *Un poet al vitalului* in „România literară” (36, luna noiembrie, 1983), 11
- Mincu, Marin, *Poezia română actuală*. Constanța: Ed. Pontica. Vol. I., 1998.
- Moraru, Mihai, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, 145.
- Soviany, Octavian, *Breviarul cavalerului postmodernist* în „Lucefărul”, (16: 5, 2000).
- Țepeș, Gabriela, *Gâlceava bufniței cu lumea*. În „România Literară”. Nr. 18, 1999.
- Ungureanu, Cornel, Foreword: *Ioan Flora, the Novels and the Utopias Cincizeci de romane si alte utopii / Fifty Novels and Other Utopias*. By Ioan Flora. Traducere de Andrei Bantaș and Richard Collins (Bucharest: Editura Eminescu, 1996).
- Urian, Tudorel, *Un postmodern sentimental*. În „România Literară”. Nr. 12/30 martie, 2007.